

REZYUME. Maqolada Xorazm vohasi va Qoraqalpog'istonda mustaqillikgacha va mustaqillik davrida amalga oshirilgan etnografik ekspeditsiyalarning o'ziga xos jihatlari aks etgan. Xususan, mustaqillik yillarida yosh etnograf-olimlar tomonidan amalga oshirilgan tadqiqot ishlarining tahliliy natijalari haqida so'z boradi.

РЕЗЮМЕ. В статье отражены особенности этнографических экспедиций, проводившихся в Хорезмском оазисе и Каракалпакстане до и в период обретения независимости. Рассматриваются аналитические результаты исследований, проведенных молодыми учёными-этнографами в годы независимости.

SUMMARY. The article reflects the features of ethnographic expeditions carried out in the Khorezm Oasis and Karakalpakstan before and during the period of Independence. The analytical results are considered of the research work carried out by young ethnographers in the years of independence.

MILLIY URF-ODATLAR VA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA TURISTIK MARSHRUT ISHLAB CHIQUISHDA XIZMATLAR KO'RSATISH TALABI

A.Abdullaev – *tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent*

A.Ermanov – *katta o'qituvchi*

E.Erimbetov – *magistrant*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: turizm, turistik marshrut, urf odat, ko'ngilochar o'yinlar, ekzotik safar, Navruz, milliy o'yinlar, agroturizm, mehmonxona, palatkalar, guruhlar.

Ключевые слова: туризм, туристический маршрут, обычаи, развлекательные игры, экзотическое путешествие, Навруз, национальные игры, агротуризм, гостиница, палатки, группы.

Key words: tourism, tourist route, customs, entertainment games, exotic trip, Navruz, national games, agrotourism, hotel, tents, groups

Turizmdagi maxsus turlar uchun marshrutlarni turistik marshrutda xizmatlar ko'rsatish talabi bo'yicha ikki guruhga bo'lishimiz mumkin:

1-guruh - Alohida turistik marshrutni talab qilmaydigan turizmning maxsus turlari;

2-guruh - Alohida turistik marshrutlar ishlab chiqishni talab qiladigan turizmning maxsus turlari. Turizmdagi maxsus turlar geografiyasidan ma'lumki [4], hozircha biz O'zbekistonda turizmdagi maxsus turlarning 11 turini ro'yxatga oldik. Bu turlar ham jami 51 tarmoqqa, ko'rinishlarga bo'linib ketadi. Birinchi guruhda turgan maxsus turlar alohida turistik marshrutlar ishlab chiqishni talab qilmasligining sababi bu turlar resurslari – obyektlari, asosan shaharlarimiz, tumanlarimiz markazlarining ichida yoki atroflarida joylashganligidir.

Ma'lum bir shaharga kelgan har qanday darajadagi turistni maxsus turlar obyektiqa taklif qilish turoperatorning tadbirkorligiga bog'liq. Maxsus tur shahar ichida yoki atrofida (masofa yaqin) bo'lganligidan turistik marshrutdagi asosiy xizmatlar: marshrutdagi to'xtashlar vaqtida, dam olish, ko'ngilochar o'yinlar o'tkazish, ekzotik safar, tunash kabilar talab qilinmaydi.

Turist maxsus tur obyekti bilan tanishgach, tomosha yoki so'rab surishtirishlar, rasm yoki videoga olgach o'zi to'xtagan mehmonxonaga qaytadi. Turistik marshrutda yuqorida qayd qilingan xizmatlarning barchasi turist yashayotgan mehmonxona ma'muriyati tomonidan amalga oshiriladi. Qayd qilingan mulohazalardan keyin 1-guruh quyidagicha to'ldirilishi mumkin.

Birinchi guruh – Alohida turistik marshrutni talab qilmaydigan turizmning maxsus turlari: Milliy madaniyatga qiziqish turizmi, Etnik va sog'inish turizmi, Milliy san'at turizmi, Milliy hunarmandchilik turizmi, Milliy ustachilik turizmi.

Guruhdagi «Etnik va sog'inish turizmi»ning alohida turistik marshrutlar talab qilmasligining sababi bu turni amalga oshiruvchi turistlar aksariyat hollarda «o'zboshimchalik» usulini qo'llaydi, ya'ni u boradigan joyini biladi va turistik firma yoki turizm operatori xizmatiga harajat qilishni xohlamaydi. Bu holatning yana bir sababi «sog'ingan» yaqinlari, do'stlari, o'rtoqlari mehmonxona xizmatlarining barchasini unga bepul taklif etadi (mehmon sifatida). Uchinchidan, bu turdagi turistlar guruhlarini tashkil qilmaydi, aksincha, yakka yoki oila tarkibida harakatlanadi.

Etnik, etnografik turizmga deyarli tadqiqotchitarixchilar, adabiyotshunoslar, qiziquvchilar (bir yoki bir nechta turist) bo'lganligidan maxsus marshrut ishlab chiqish zarurati yo'q. Etnograf turistlar asosiy holatlarda tarjimon yo'lboshlovchi va transport turini ijaraga olib bir manzildan yoki bir aholi maskanidan ikkinchi bir manzilga

erkin harakat qilishadi. Ular ancha oddiyroq turistlar bo'lganligidan qishloqlarda, ovullarda yoki tuman markazlaridagi oddiy mahalliy mehmonxonalarda tunab, xizmatlarning deyarli barchasini o'ziga-o'zi xizmat usulida bajarib ketaveradi.

Ikkinchi guruhga kiritilgan maxsus turlarning «alohida turistik marshrutlar ishlab chiqishni talab qilishi»ning bosh sababi – bu turlarning shahar va tuman markazlaridan uzoqda joylashganligidir. Turistik resursga, obyektga borgan turist uchun bunday joylardagi birinchi muammo dam olish va tunash joylari va bu joylarda ko'rsatiladigan xizmatlar bo'lib qoladi.

«Milliy o'yinlar turizmi» bilan kelgan turist, albatta qishloqlardagi aholining milliy o'yini tomoshalariga qiziqqanligi uchun boradi. Masalan, ko'pkari-uloq o'yini, qo'chqor urishtirish tomoshalarini, asosan respublikamizning qishloqlarida yashovchi aholi o'zlarining sunnat to'ylarida, xalq bayramlari («Navro'z», Hosil bayrami va h.k.) da tashkil qilishadi. Ayniqsa, xalqaro turizmdagi turistlar oqimini jalb qilish imkoniyatlari juda salohiyatli bo'lgan «ko'pkari» asosan respublikamizda paxta yig'interimi tugagandan so'ng – noyabr oyidan boshlanib, mart oyi – «Navro'z» bayramigacha davom etadi. Bu davr kuzqish mavsumi bo'lib «ko'pkari» o'yinini tomosha qilish uchun maxsus transport turida qishloqlarga, tog'oldi rayonlariga, adir hududlariga borish kerak.

Ikkinchidan, dam olish, tunash sharoitlari, xizmatlar ko'rsatishni tashkil qilish lozim bo'ladi. Bu holatda turizmdagi turlardan majmualiy foydalanish tamoyilini qo'llash maqsadli bo'ladi. Aniqrog'i tog'oldi, milliy o'yinlar o'tkaziladigan katta-katta, g'uch joylashgan qishloqlarda, xo'jaliklar markazida «turistik lagerlar» majmuasini yaratish turizmni rivojlantirishda maqsadli yo'nalishdir. Bu turistik lagerlarda joylashib olgan turist milliy o'yinlarni o'z vaqtida tomosha qilishi, bo'sh vaqtlarda lager atroflariga ekskursiyalarga borishi, mahalliy aholi hayoti bilan tanishishi, muloqotlarda bo'lishi imkoniyatlariga ega bo'ladi.

Qishloq va fermerlar hayoti turizmida turist qishloq aholisi yoki fermer bilan birga yashashi, ishlashi mumkin. Chet davlatlarda bu turdan foydalanish shunday yo'lga qo'yilgan. G'orshunoslik va tabiiy-tarixiy tasvirlar turizmini shakllantirishda albatta turistik marshrutlar ishlab chiqiladi. G'orshunoslik turizmida ko'p hollarda turistning dam olishi, tunashi va ovqatlanishi uchun «palatkali» joylashtirish usulini qo'llash lozim bo'ladi. Qayd qilingan mulohazalardan keyin 2- guruh quyidagicha to'ldirilishi mumkin:

Ikkinchi guruh - Alohida turistik marshrutlar ishlab chiqishni talab qiladigan turizmning maxsus turlari. Qishloq va fermerlar hayoti turizmi, tabiiy-tarixiy tasvirlar turizmi. Milliy o'yinlar turizmi. G'orshunoslik turizmi

Agroturizm. Turizmni ommaviy rivojlantirish uchun katta imkoniyat va salohiyatga ega bo'lgan turizmning maxsus turlarining istiqboldagi o'rnini belgilash uchun, albatta tashkiliy-harakat dasturini tuzish soha uchun zaruriy, majburiy talab ekanligini hozirdanoq anglamog'imiz lozim. Turizmning maxsus turlarini R.Hayitboyev va R.Amriddinova rivojlantirish «Dasturi»ni ishlab chiqqan.

Qayd qilmoqchimizki, «Turizmdagi maxsus turlarni rivojlantirish dasturi» bizning maxsus turlarni rivojlantirishning juda muhimligini bu turlar turizmga salohiyatli, ichki va xalqaro turizmni o'ziga doimo jalb qiladigan muhim sohalaridan bo'lishiga ishonchdir. Albatta, bu dastur dastlabki tahlil mahsuli bo'lib, dasturni mukammal tuzishga turizmdagi mutaxassislar, professor - o'qituvchilar, turistik firmalar va turistik tashkilotlar, «O'zbekturizm» MK ishtirokida ko'rib chiqish, muhokama qilish va keng qamrovli «Dastur»ga aylantirishni, muhim hujjat sifatida davlat maqomida rasmiylashtirishni talab qiladi.

Хулоса. O'zbekistonda turizmdagi maxsus turlarning 11 turini ro'yxatga oldik. Bu turlar ham jami 51 tarmoqqa, ko'rinishlarga bo'linib ketadi. Birinchi guruhda turgan maxsus turlar alohida turistik marshrutlar ishlab chiqishni talab qilmasligining sababi – bu turlar resurslari – obyektlari asosan shaharlarimiz, tumanlarimiz markazlarining ichida yoki atroflarida joylashganligidir. Ma'lum bir

shaharga kelgan har qanday darajadagi turistni maxsus turlar obyektiga taklif qilish turoperatorning tadbirkorligiga bog'liq. Maxsus tur shahar ichida yoki atrofiga (masofa yaqin) bo'lganligidan turistik marshrutdagi asosiy xizmatlar: marshrutdagi to'xtashlar vaqtida, dam olish, ko'ngilochar o'yinlar o'tkazish, ekzotik safar, tunash kabilar talab qilinmaydi. Turist maxsus tur obyekti bilan tanishgach, tomosha yoki so'rab surishtirishlar, rasm yoki video-ga olgach o'zi to'xtagan mehmonxonaga qaytadi. Turistik marshrutda yuqorida qayd qilingan xizmatlarning barchasi turist yashayotgan mehmonxona ma'muriyati tomonidan amalga oshiriladi. «Etnik va sog'inish turizmi»ning alohida turistik marshrutlar talab qilmasligining sababi bu turni amalga oshiruvchi turistlar aksariyat hollarida «o'zboshimchalik» usulini qo'llaydi, ya'ni u boradigan joyini biladi va turistik firma yoki turizm operatori xizmatiga harajat qilishni xohlamaydi. Bu holatning yana bir sababi «sog'ingan» yaqinlari, do'stlari, o'rtoqlari mehmonxona xizmatlarining barchasini unga bepul taklif etadi (mehmon sifatida). Etnik, etnografik turizmde deyarli tadqiqotchilar, tarixchilar, adabiyotshunoslar, qiziquvchilar (bir yoki bir nechta turist) bo'lganligidan maxsus marshrut ishlab chiqish zarurati yo'q. Etnograf turistlar asosiy holatlarda tarjimon yo'lboshlovchi va transport turini ijaraga olib bir manzildan yoki bir aholi maskanidan ikkinchi bir manzilga erkin harakat qilishadi.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992- yil 8-dekabr).
2. VI Toshkent Xalqaro Investitsion-Moliya Forumi doirasida o'tkazilgan Plenum majlisida O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot ishlari vaziri G.Saidovning nutqi. 2013.
3. Hayitboyev R., Amriddinova R. Turizmning maxsus turlari. Uslubiy qo'llanma. -Samarqand: 2008.
4. Hayitboyev R., Sattarov A. Turizm marshrutlarini ishlab chiqish texnologiyasi. Ma'ruzalar matni. -Samarqand: 2009.
5. Tuxliyev I.S., Hayitboyev R., Ibadullayev N, R.Amriddinova. Turizm asoslari. -Samarqand: 2010.
6. Nishonova O. J. Etnik madaniyat va marosimlar. Ma'ruzalar to'plami. -Toshkent: 2009.

РЕЗЮМЕ. Ushbu maqolada tarixchi, adabiyotshunos va etno-etnografik turizmga qiziquvchilar deyarli yo'qligini, alohida yo'nalish ishlab chiqishga hojat yo'qligini ko'ramiz. Maqolada aytilishicha, etnografik sayyohlar tarjimon, gid va transport turini ijaraga olgan holda bir manzil yoki bir joydan ikkinchi joyga bema'lol harakat qilishlari mumkin.

РЕЗЮМЕ. В этой статье мы увидим, что историков, литературоведов и людей, интересующихся этноэтнографическим туризмом, почти нет, и нет необходимости развивать отдельное направление. Согласно статье, этнографические туристы могут легко перемещаться из одного пункта назначения или места в другое, наняв переводчика, гида и вид транспорта.

SUMMARY. In this article, we will see that there are almost no historians, literary critics and people interested in ethnographic tourism, and there is no need to develop a separate direction. According to the article, ethnographic tourists can easily move from one destination or place to another by hiring an interpreter, guide and mode of transport.

O'ZBEKISTONDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA ETNOGRAFIYA, URF ODATLAR VA AN'ANALARNING TUTGAN O'RNI

A.Abdullaev – tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

N.Jumageldiev – assistent o'qituvchi

A.Abdullaeva – assistent o'qituvchi

E.Erimbetov – magistrant

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: turizm, urf odat, buyuk ipak yo'li, milliy san'at, milliy folklor, askiyalar, laparlar, tasviriy turizm, hunarmandchilik, baxshi, shoirlar.

Ключевые слова: туризм, традиции, Великий шелковый путь, народное искусство, народный фольклор, аския, лапары, живописный туризм, ремесла, бакшы, поэты.

Key words: tourism, tradition, the great silk road, national art, national folklore, askiyas, lapars, pictorial tourism, crafts, bakshi, poets.

O'zbekiston juda katta turistik salohiyatlarga ega. Mamlakatimiz nafaqat Markaziy Osiyoda, balki butun jahonda ham xalqaro turizmning markazlari bo'lib qolishining juda katta imkoniyatlari bor. Buyuk ipak yo'li ustida joylashgan Vatanimiz qulay tabiiy-iqlim sharoitlariga, boy tarixiy, madaniy merosga va ayni paytda ham ichki, ham xalqaro turizmni rivojlantirish uchun yuqori salohiyatga ega.

Milliy urf-odat va an'analar turlarini ro'yxatini tuzishda ba'zi bir turlar ma'lumotlarning yo'qligi tufayli qolib ketishi mumkin. Bunday turlar aniqlanib, to'liq tavsifi, ta'rifi berilganidan keyin turizmdagi o'rni, talabga javob berilishi belgilanganidan keyin tasnifga qo'shimcha qilib kiritiladi. Tasniflash har qanday sohaga muhim, to'liq ma'lumotlar beruvchi, soha rivojini rejalashtirishda asosiy manba bo'luvchi, jadvalli muhim ma'lumotnomadir.

Tasniflashda o'rganilayotgan sohaning barcha jihatlari, xilma-xilliklari, ma'lumotlari bo'lishi lozim. Turizmdagi maxsus turlar hozircha turizm turlari emas. Biz turizmde maxsus turlar bo'lishi mumkinligini hisobga olib, madaniyat sohalarini, hunarmandchilik, milliy o'yinlar va ishlab chiqarish sohalarini nomlanishiga turizm so'zini qo'shib turizmdagi maxsus turlar ro'yxatini – tasnifini R.Hayitboyev va R.Amriddinova ishlab chiqqan [3]. Milliy san'at, milliy folklor, qo'shiqchilik, milliy raqslar, askiyalar, laparlar, aytishuvlar, rassomchilik va haykaltaroshlik, baxshilar, o'lan aytish qo'shiqchiliklari kabi san'at turlariga qiziqish. Bu tur quyidagi yo'nalishlarga bo'linadi:

Qo'shiqchilik va raqs san'ati yo'nalishlari. 1. Baxshilar qo'shiqchiligi maktablari. 2. Askiyalar, laparlar, aytishuvlarga qiziqish. 3. Milliy rassomchilik va